

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

131:4 • 2011

Jämtländsk regionalitet och samhällelig integration

KENNETH NYBERG* Göteborgs universitet

Per Fransson, *Landskapet som lärobok: regionalitet och medborgarfostran i Jämtland kring sekelskiftet 1900* (Lund: Sekel 2010). 384 s. (Summary in English: [untitled].)

Avhandlingen i sammandrag

Per Fransson tar sin utgångspunkt i den snabba samhällsomvandling i industrikapitalistisk riktning som Sverige genomgick runt år 1900. En reaktion på de sociala spänningar som då uppstod var försök att överbrygga klyftorna genom nationell samling. Det fanns ett behov att fostra alla dem som nyligen fått rösträtt till ett mer "samhälleligt", alltså nationellt, synsätt och ansvarsfullt medborgarskap. Men hur skulle individen kunna integreras, eller snarare fås att integrera sig, i samhället? Inför den frågan kom "regionalitet", alltså regional identitetsbildning, enligt Fransson att spela en viktig roll, och det är ett exempel på detta som studeras i hans avhandling. Syftet är "att undersöka förhållandet mellan regionalitet och samhällelig integration kring sekelskiftet 1900", vilket konkretiseras med huvudfrågan: "Hur hanterade dåtidens aktörer motsättningen mellan det regionalt partikulära och det nationellt allmängiltiga?" (s. 15) Det konkreta empiriska fallet utgörs av den regionala identitetsbildningen i Jämtlands län under den aktuella perioden och dess relation till samtidigt pågående nationella identitetsbildningsprocesser.

Inledningsvis konstaterar Fransson att även om det har forskats en hel del kring regionalitet på senare år är det få historiker som gjort större undersökningar på området. Genomgången av tidigare forskning domineras därför av etnologer och museologer, vilka ofta har betraktat den regionala identitetsbildningen runt 1900 ur ett kultur- eller naturarvsperspektiv och som en reaktion på moderniseringsprocessen. En av Franssons huvudpoängar

* Fakultetsopponent

är att visa hur den analysen kan vidgas eftersom regionalitet också kunde användas framåtsyftande, i samklang med tidens moderniseringssträvanden. Detta, hävdar han, blir dock bara möjligt om man lyfter den analytiska nivån ovanför den regionala och kopplar – i detta fall – Jämtland till mer övergripande tankestilar och ideologiska strukturer på samhällsnivå.

Inspirerad av bland annat Alon Confino menar Fransson att nationalisterna inte bara handlar om att betona gemensamma drag. Snarare var en anledning till dess framgångar att den lyckades integrera en lång rad identiteter av annat slag inom sig, inte minst då regionala, och att regionalitet kunde fungera som verktyg för att uppnå större samhällelig integration (jfr tyskans *Heimat*). Mot denna bakgrund formuleras i avhandlingen en förklaringsmodell, influerad av Émile Durkheims och Anssi Paasis teorier om socialisation, där individen inordnar sig i kollektivet genom att överta dess attityder och värderingar. Alla har olika roller att spela i den helhet samhället utgör, men varje roll är på sitt sätt viktig och det är genom den insikten som även de mindre privilegierade fås att acceptera sin position och inta ett "samhälleligt" förhållningsätt. Det som därmed blir uppgiften i Franssons studie är att undersöka hur man i sekelskiftets Sverige kunde knyta ihop "det allmängiltiga" (samhället, nationen) med "det regionalt särartade och partikulära" (s. 41) genom att använda sig av landskapet – här länet Jämtland – som lärobok.

I huvudsak består det empiriska underlaget av tryckta källor, vilket motiveras med att studien är en kritisk analys av den offentliga diskursen om Jämtland och det jämtländska i relation till det större, nationella sammanhanget. Ett mycket omfattande material har gått igenom, bestående av bland annat dagstidningar, tidskrifter, föreningsprotokoll, monografier och skönlitteratur. Fransson betonar särskilt att det är textanalysen som står i centrum, inte aktörerna bakom texterna, även om dessa inte saknar betydelse. Presentationen av källorna och diskussionen om urvalsproblematisering är, möjligen som en följd av detta, ganska summarisk, vilket gör det svårt att veta på vilka grunder material tagits med eller inte och vad det egentligen representerar, en fråga som jag strax återkommer till.

I kapitel 1, som är bokens andra efter inledningskapitlet, ger Fransson en utförlig teoretisk-metodologisk och historisk bakgrund, där han poängterar att det han gjort är en språklig studie av diskursen om Jämtland, inte en studie av Jämtland som sådant. Mer specifikt tillämpas en kritisk diskursanalys där utsagor analyseras som text, som diskursiv praktik och som social praktik. Diskursen om Jämtland ses i relation till andra diskurser rörande medborgarskap och demokrati, vilka alla ingår i en mer övergripande diskursordning som styr vad som kan sägas eller inte och där begreppet "samhällelig" är av central betydelse. Till dessa diskurser hör demokrati och klass,

demokrati och kön samt demokrati och pedagogik. Den sistnämnda knyter an till den i samtiden mycket uppmärksammade "progressiva pedagogik" som, med John Dewey som främsta företrädare, betonade vikten av att eleverna själva är aktiva i kunskapsprocessen och fås att se sin roll i ett större sammanhang.

De båda följande kapitlen utgör den empiriska redovisningen av hur Jämtland definierades som "ett regionalt rum" respektive "ett regionalt folk" kring sekelskiftet 1900. Vart och ett av kapitlen består i sin tur av ett antal separata delstudier med skiftande innehåll, där några främst är organiserade utifrån en viss källserie medan andra är mer tematiskt upplagda. Sålunda analyseras i kapitel 2 bland annat Jämtland i *Svenska Turistföreningens Årsskrift* och vid Stockholmsutställningen 1897 samt "Jämtland som framtidsland" i den regionala pressen. Kapitel 3 behandlar exempelvis "Jämtarna som historisk kategori", diskussionerna om en provinsblomma för Jämtland, hembygdskurser i Östersund och "Identitetsbildning vid Jämtlands läns folkhögskola".

I ett avslutande kapitel summerar och diskuterar Fransson utförligt sina resultat och slutsatser. Han menar att särartstanken var ett sätt för olika landskap att komplettera, inte konkurrera med, varandra och på så vis bidra till den större helhet nationen utgjorde. Enskilda individer skulle skolas i att se utöver det egna, att se helheten genom utsikter från upphöjda platser, till exempel fjälltoppar eller utsiktstorn. Här hade Jämtland en stor fördel just genom sin fjällvärld, som erbjöd rikliga möjligheter till sådana utsikter och som kom att bli en helt central aspekt av definitionen av det jämtländska. (I sammanhanget myntar Fransson de träffande begreppen "utsiktsnationalism" och "fjällkult"; s. 95.) På detta vis kunde den enskilde individen lyfta sig över skadliga klass- eller andra motsättningar och inta "den samhällseliga blicken". Hembygden, regionen, det partikulära (men ändå överindividuella), blev bryggan som knöt ihop individen med samhället, medborgaren med nationen.

Mer specifikt fungerade regionalitet, enligt Fransson, "i stor utsträckning som ett medel för att territoriellt förankra mer generella idéer och föreställningar som hörde samman med moderniseringen och demokratiseringen av samhället kring sekelskiftet 1900" (s. 342). De olikheter som uppfattades mellan landskapen skapade en rollfördelning och en regional särart som verkade berikande snarare än upplösande för helheten. I grunden låg alltså en organisk tanke om samhället som delades av både konservativa och liberala tänkare, varför begreppet "samhälleligt" kan sägas ha fått en överideologisk position. "Vad som lärdes ut var ett perspektiv – att se bortom det egna." (s. 337)

Formalia och framställning

Det är en osedvanligt välskriven avhandling som Per Fransson författat; även i komplicerade resonemang på hög abstraktionsnivå flyter texten ledigt och är lätt att följa för den som är någorlunda bekant med de använda begreppen. Ett antal korrekturfel finns emellertid och vid kontroll av ett femtiotal citat och referat ur både källor och litteratur påträffades några mindre felaktigheter, vilka dock inte kan anses ha påverkat vare sig innehåll eller tolkning. Vid ett par tillfällen har citattecken fallit bort, så att det som egentligen är citat ger intryck av att vara referat av de återopade verken (s. 44 not 105, s. 69 not 71). Även om det hade varit önskvärt med en större precision, har dessa smärre brister, så vitt jag kan bedöma, inte någon praktisk betydelse för värderingen av arbetet.

Fransson skriver nästan ingenting om bokens disposition, vilket är synd då uppläggningsen inte är helt självförklarande och strukturen ibland blir något otydlig. Till exempel saknar inlednings- och avslutningskapitlen numrering, medan ett av de tre numrerade kapitlen, något förenklat, består av en teoretisk diskussion och de två övriga utgörs av empirisk redovisning. Eftersom de sistnämnda är av så varierande innehåll och karaktär samtidigt som det finns vissa tematiska överlappningar och upprepningar, framstår avgränsningen mellan kapitel 2 och 3 som oklar. Vissa resonemang och saksuppgifter dubblas dessutom mellan olika avsnitt eller mellan noter och brödtext på ett sätt som antyder att olika delar av manus inte fullt ut har samordnats med varandra i slutredigeringen.

Det nyss sagda skall inte ses som en avgörande brist, men inte heller som en helt betydelselös formsak. I en så omfattnings- och perspektivrik studie som denna blir det särskilt viktigt med en klar och tydlig disposition och en stramt hållen text, så att framställningen av de komplexa relationer och processer som behandlas blir så tillgänglig och transparent som möjligt för läsaren. Det lyckas författaren inte fullt ut med i detta fall, vilket bidrar till att boken ibland blir lite svåröverskådlig.

Utgångspunkter och uppläggning

Vad gäller problemformulering finns i texten ingen rak och enkel linje från ett syfte via ett huvudproblem till en konkret frågelista. I stället förs en kontinuerlig problemdiskussion genom bokens två första kapitel, vilka sammantaget omfattar drygt 60 sidor, där Fransson fortlöpande lyfter fram nya frågor och problematiserar dem som redan formulerats. På sidan 15 börjar alltså ett avsnitt kallat "Syfte och problem" och på sidan 74 avslutas ett avsnitt med rubriken "Konklusion och frågor", men vilka av alla de aktualiserade frågorna avhandlingen strikt talat förväntas besvara är inte helt klart. Det sistnämnda är givetvis i någon mening en brist, men jag har svårt att

vara alltför kritisk eftersom det övergripande syftet och huvudproblemet ändå framgår tämligen tydligt av de två kapitlen tagna som helhet.

Frågor om regioner och regionalisering har uppmärksammats en hel del på senare år utifrån en rad ingångar inom olika discipliner. Fransson refererar i forskningsläget till vissa av dessa och utelämnar andra, vilket är oundvikligt, men det bör ändå poängteras att den dominans av ett kultur- och naturarvsperspektiv som han konstaterar delvis beror på att han valt att fokusera på etnologisk och museologisk forskning. Med tanke på det är det kanske begripligt, men synd, att idéhistorikern Benny Jacobssons avhandling från 2008 om Västergötland inte nämns alls, då den (visserligen för en annan period) diskuterar frågor som bitvis ligger nära Franssons egna.¹ Generellt sett säger Fransson också ganska lite om historisk forskning kring tidigare perioders identitetsbildning och nationella integrationssträvanden av olika karaktär.² Sammantaget bidrar detta till att den empiriska kontext på samhällelig (nationell) nivå som Fransson betonar i sina teoretiska resonemang inte blir så tydlig som den kunde varit.

Det för avhandlingen centrala begreppet "samhällelig" förtjänar en särskild kommentar. Enligt Fransson intresserar sig diskursanalyser för "kulturella, politiska och ideologiska processer, som omfattar samhället som helhet". Men *vilket* samhälle är det då som avses? Det svenska? Det europeiska? Det globala? Svaret är inte självklart, men Fransson syftar med detta begrepp konsekvent på den nationella nivån; när han talar om samhällelig integration betyder det alltså i praktiken nationell integration. Det är en fullt rimlig, men inte given, definition av ett för undersökningen avgörande begrepp, varför någon form av problematisering eller resonemang om det hade varit på sin plats.

En annan fråga som kunde ha diskuterats mer är den om vem som egentligen talar, vad dessa aktörer representerar och hur homogena uppfattningarna om region och nation var. Representativitet i snäv mening är egentligen inte problemet, och Fransson själv skriver att han lagt större tyngd vid textanalysen än aktörerna bakom texterna, vilket är ett helt legitimt val. Givet att det är en viss grupp som kommer till tals – i detta fall en liten krets av mestadels inflyttad bildningsborgerlighet i Östersund – behöver man dock fundera på dels vilka motstridiga meningar som producerades inom denna, dels hur den förhöll sig till andra tänkbara grupper i samhället. Fransson själv konstaterar att de tidningar som undersökts för delar av studien enbart

1. Benny Jacobsson, *Den sjunde världsdelen: västgötar och Västergötland 1646–1771: en identitetshistoria* (Stockholm 2008).

2. Jag tänker här exempelvis på Jonas Nordin, för att nu bara nämna ett av flera tänkbara namn. Se Jonas Nordin, *Ett fattigt men fritt folk: nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden* (Eslöv 2000).

gav röst åt vissa grupper (s. 42), men vilka var dessa och vilka grupper hördes inte? Vilket annat potentiellt källmaterial har valts bort och vad får det för konsekvenser för undersökningens resultat och räckvidd? Det är svårt att avgöra eftersom någon diskussion om denna typ av urvalsproblematik egentligen inte förs.

Kontextualisering av resultat och tolkningar

Som redan framgått är en grundläggande utgångspunkt för avhandlingen att det regionala identitetsskapandet var en reaktion på de osäkerheter som bland annat den snabba industrialiseringen gav upphov till, och att det var en del av det nationella projektet snarare än en konkurrent till det. Fransson har alltså ambitionen att genom studien av Jämtland "säga något allmängiltigt om identitetsprocesserna" i Sverige runt 1900 (s. 56). Studien placeras därmed mycket tydligt i en viss period och de särskilda förutsättningar som rådde just då. Detta gör det väsentligt att visa att den identitet som avtäcks också var specifik för perioden och inte uttryck för mer generella företeelser i tid och rum. Här är jag tveksam till om Fransson helt har lyckats, eftersom det historiska sammanhanget överlag tecknas i mycket breda och allmänna drag.

Det poängteras till exempel flera gånger att Sverige gick in i en ny fas av nationell identitetsbildning vid denna tid (t. ex. s. 140) och att en (ny) nationell samlingsstanke då etablerades (s. 172), men det förklaras inte närmare på vilket sätt den var ny, alltså hur den skilde sig från tidigare rådande förhållanden. Egentligen sägs inte heller någonting nämnvärt om sådana förhållanden förrän på sidan 342, mot slutet av den sammanfattande diskussionen i det sista kapitlet. Också i forskningsläget är det, som påpekades ovan, ganska tunt med referenser till studier om svensk nationell identitet under tidigare perioder. Därmed kan man nästan få intrycket att det inte skulle ha funnits någon tanke om nationell samling före 1800-talets sista år, och så är det givetvis inte. Däremot, och det lär vara detta Fransson syftar på, fick denna idé då en ny dimension i det att provinsernas särarter kom att bli ett viktigt element i en nationell integrationsideologi som byggde på regional mångfald snarare än nationell homogenitet. Det är aspekter av den processen som undersöks i avhandlingen.

Även i mer påtaglig bemärkelse saknas ibland i framställningen en tydligare närvaro av det historiska sammanhang i vilket källorna tillkommit. Ett exempel på det är frågan om unionsupplösningen, som vid denna tid var så brännande aktuell. Inte minst måste den rimligen ha påverkat hur man uppfattade och skildrade exempelvis Jämtlands historiska band till Norge respektive Sverige och olika "ursprungsmyter", ett konstaterande som blir särskilt viktigt när man jämför och diskuterar likheter och skillnader mellan

författare som skriver vid olika tidpunkter. I materialet blir kopplingen till unionsfrågan ibland explicit (s. 180, 223), men Fransson berör den bara som allra hastigast (s. 217).

Kontextualiseringen av de egna resultaten hade kunnat stärkas inte bara i tid utan också i rum. Den empiriska redovisningen är överflödande rik och så vitt jag kan se ger den starka belägg för de påståenden Fransson gör för Jämtlands del, men avhandlingen gör ju också anspråk på att säga något om hur detta passade in i en samhällelig (nationell) helhet vid denna tid. Ofta upprepar författaren att olika landskaps särart uppfattades som grunden för nationens identitet, men hur dessa särarter kunde ta sig uttryck exemplifieras inte. Med andra ord: om Jämtland var svenskt men skilde sig från andra landskap på något tydligt sätt, hur såg dessa andra landskaps särart(er) ut och vad säger det om den samhälleliga integrationen?

Det vore knappast rimligt att begära att författaren undersökte fler regioner på samma sätt som Jämtland, men genom att tydligare återkoppla till tidigare forskning (jfr ovan) och använda sig av relevanta empiriska exempel från det egna materialet hade författaren ändå kunnat göra en enkel typ av komparation på mer övergripande nivå. En sådan möjlighet erbjuder exempelvis Stockholmsutställningen, där det hade varit mycket värdefullt att se åtminstone något av det som skrevs om andra landskap, så att vi mer konkret kunde betraktat Jämtland i relation till andra delar av den helhet Sverige uppfattades vara. Om inte annat hade det varit intressant att se vad andra än jämtländska pressröster hade att säga om Jämtland vid Stockholmsutställningen, då det också hade gett viktiga perspektiv på det som nu sägs om denna.

Slutord

Per Fransson har på ett övertygande sätt belagt och analyserat den sammanfattande, samhällsintegrerande blick som utsikter från torn och fjälltoppar möjliggjorde, och som uttryckte en idé om delarnas relation till helheten i bokstavlig och överförd (samhällelig) bemärkelse. Hans avhandling är en mångfacetterad och i flera avseenden rik empirisk studie, vilken utgår från och återkopplar till en sofistikerad teoretisk diskussion. Han visar i materialbehandlingen en djup förtrogenhet med perioden och källorna, och det är uppenbart att undersökningen representerar en mycket betydande arbetsinsats. Generellt sett och i bästa tänkbara mening är det en både nyans- och uppslagsrik bok han författat.

I det sistnämnda ligger också några av avhandlingens svagare punkter, även om dessa till större delen handlar om tolkningsfrågor och vägval snarare än direkta brister. Det är inte alltid Fransson, enligt min mening, riktigt lyckas knyta ihop de många delarna, aspekterna och nivåerna i sina resone-

mang till en sammanhängande helhet där relationer och samband framgår klart och tydligt. De empiriska delstudierna är av mycket olika omfattning och utgår från olika perioder, materialtyper och analysnivåer, samtidigt som det finns inslag av överlappning och upprepningar både där och i den långa slutdiskussionen. Intrycket av viss brist på klarhet och stringens förstärks av en heterogen och bitvis överskådlig disposition.

Att bedöma avhandlingens bidrag till specifika, existerande forskningsfält är inte helt lätt då den knyter an till flera olika fält och egentligen inte placerar sig entydigt inom något av dem. Utan tvekan har dock Fransson givit ett viktigt och originellt bidrag till forskningen om regionalitet som fenomen och presenterat plausibla tolkningar av dess relation till, och betydelse för, samhälleliga integrationsprocesser i Sverige kring sekelskiftet 1900. En fråga som framtida forskning får fortsätta söka svar på är hur historiskt specifik diskursen om Jämtland var, både i relation till andra svenska regioner i samtiden och till regionala eller nationella identitetsprocesser före och efter den period som Per Fransson undersökt.